

Чернігівський промислово-економічний коледж
Київського національного університету
технологій та дизайну

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

з дисципліни **Культурологія**

2015

ЧДМТТ
ЦК гуманітарних
та соціально-
економічних
дисциплін

Рецензенти: Григор'єва О.І., викладач вищої категорії ЧПЕК КНУТД
Уклав: Рославець Л.М. Термінологічний словник з дисципліни
Культурологія. – Чернігів, ЧПЕК КНУТД, 2015.

В методичному посібнику вміщені культурологічні терміни, які сприяють кращому засвоєнню навчального матеріалу, допомагають розвитку творчих здібностей людини. Культура впливає на всі сфери суспільної та індивідуальної життєдіяльності - працю, побут, дозвілля, спосіб життя суспільства й особистості. Мета дисципліни *Культурологія* – ознайомити студентів з фундаментальними досягненнями світової і вітчизняної культури, розкрити єдність і різноманітність культур світу, показати значущість культури в життєдіяльності людини й соціальних груп, її роль у творчості та вдосконаленні особистості, гуманізації суспільних відносин. Курс дає можливість студентам долучитися до скарбниці мудрості й досвіду, надбаних людством протягом тисячоліть.

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Термінологічний покажчик.....	5
Література.....	23

ВСТУП

Однією з головних умов становлення державності України є її входження у світ сучасних культурних надбань. Адже саме сфера культурних знань сприяє формуванню в особистості широкого світобачення, орієнтованого на загальнолюдські гуманістичні цінності.

Культура відіграє все більшу роль у формуванні та зміцненні громадянського суспільства, розвитку творчих здібностей людини, побудові правового суспільства. Вона впливає на всі сфери суспільної та індивідуальної життєдіяльності - працю, побут, дозвілля, спосіб життя суспільства й особистості. Цінності, зразки й норми поведінки людини, що виникають у результаті освоєння світу, виступають одночасно як елементи складного механізму регулювання соціального життя. Сходження суспільства до нових вершин суспільного розвитку вимагає насамперед звернення до культурного потенціалу, нагромадженого людством за час його існування.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ ПОКАЖЧИК

А

Абсолютизм — необмежена монархія, форма правління, за якої верховна влада повністю належить монархові (царю, імператору, королю).

Абстракціонізм — художній світогляд, в якому декларується відмова від відображення фігуративів.

Абсурдизм — художній світогляд, який базується на екзистенціалістській ідеї безсенсовості людського буття.

Авангардизм — загальна назва напрямів новітньої культури з прагненням до новаторства не лише у сфері художньої мови, а передусім у сфері прагматики (реалізація «художньої антиповедінки»).

Аврора — в римській міфології богиня ранкової зорі, світанку.

Автохтонність (від грецьк. "аутос" – сам, "хтонес" – земля) – належний за походженням до даної території, місцевий.

Автохтони — перші мешканці країни чи їх нащадки (у протилежність народам, що прибули на дану територію). Грецька назва «автохтони» відповідає римській «аборигени».

Авгури — у Стародавньому Римі жерці, які ворожили, головним чином, за летом і співами птахів.

Агора (грецьк. "agora" — площа) — у стародавніх греків назва народних зборів, а також місця, де вони відбувалися. Звичайно агора — центральна торгова площа міста. Довкола агори стояли храми, адміністративні, торгові та інші споруди.

Агіографія (від грец. «святий» і «пишу») — вид церковно-історичної літератури, який містить життєписи святих, це розповіді про духовних і світських осіб, канонізованих християнською церквою.

Агон — складова частина давньогрецької трагедії і комедії, суперечка дійових осіб. Ширше: публічні змагання.

Адепт — пристрасний прихильник якогось вчення, ідеї.

Академія — Платонова філософська школа в Афінах, заснована в 387 р. до н.е. (як товариство приятелів філософії) і ліквідована в 529 р. н.е. імператором Юстиніаном. Назва походить від героя Академа, якому був присвячений гай, де збирався Платон зі своїми приятелями.

Академізм — художня школа в мистецтві XIX-XX століть, спрямована на збереження і відтворення творчих здобутків своїх попередників. Іноді це призводило до догматичного наслідування форм, стильових прийомів, канонів минулого мистецтва, до еkleктизму.

Акварель — живопис фарбами, які розводяться водою. Основні її якості: прозорість барв, крізь які просвічують тон і фактура основи, чистота кольору.

Акведук — міст, який служить для прокладення водопровідних труб через яри, ущелини, долини річок тощо.

Акрополь (грецьк. akropolis, "akros" - верхній, "polis" — місто) — укріплена частина давньогрецького міста, розташована на узвишші, так зване горішне місто. Акрополь — спочатку фортеця, з VIII ст. до н.е. — релігійний, культурно-громадський центр. Найбільш відомий Акрополь в Афінах.

Альманах — неперіодична літературна збірка творів різних авторів.

Альтернатива — необхідність вибору між двома чи кількома можливостями, які взаємно виключають одна одну.

Альтруїзм — моральний принцип, що полягає у безкорисному прагненні до діяльності на благо інших, в готовності заради цього зректись власних інтересів; протилежний егоїзмові. Термін запровадив О. Кант.

Антропологізм — зведення всіх явищ суспільного життя до властивостей людської природи. Термін запровадив Л.Фейєрбах, проте антропологічна тенденція притаманна була ще Сократові, який, на протигагу попередній натурфілософії, поставив людину в центр пізнання. Обмеженість антропологізму виявляється в позаісторичному підході до людини, в ігноруванні її соціально-практичної сутності.

Амбівалентність — двоїстість чуттєвого переживання, яка виявляється у тому, що один і той же об'єкт викликає у людини одночасно два протилежних почуття (наприклад, любові і ненависті). Звичайно одне з амбівалентних почуттів витісняється і маскується іншим. Амбівалентність сягає корінням у неоднозначність ставлення людини до навколишнього світу, у суперечливість системи цінностей.

Анімізм — одна з форм релігії, пов'язана з вірою в одушевленість усіх предметів та явищ.

Анклави — ізольовані етнічні осередки.

Ампір — (від франц. empire. букв. — імперія) — стиль в архітектурі та декоративному мистецтві, який вперше виник у Франції наприкінці XVIII — на початку XIX ст. при Наполеоні I, служив втіленню ідей державної могутності, заснований на наслідуванні античних зразків: стиль пізнього класицизму в західноєвропейській архітектурі й мистецтві (початок XIX ст.).

Антиномія — суперечність між двома взаємовиключними положеннями, коли неможливо однозначно підтвердити чи заперечити.

Антропологія — наука про походження, поведінку, фізичний,

соціальний і культурний розвиток людини.

Антропогенез — виникнення людини, процес виділення людини з тваринного світу, олюднення мавпи під впливом суспільної практики.

Антропоморфізм — наділення явищ природи, тварин, предметів і фантастичних створінь людськими властивостями, а також уявлення божества в образі людини.

Антропоцентризм — уявлення про світобудову, яка організується довкола людини як центра.

Апокрифи (від гр. «таємничий», «прихований») — твори християнського фольклору і літератури, які не визнавалися церквою канонічними і заборонялися нею.

Апокрифічний — фальшивий, несправжній, малоймовірний.

Апология — захист від звинувачення, вихваляння когось чи чогось.

Апостол — перша друкована книга в Україні. Видана в лютому 1574 р. Іваном Федоровим у Львові.

Апофеоз — заключна урочиста масова сцена святкової концертної програми, яка ушлякнює народ, героя, громадську подію.

Апсида (від грецьк. "hapsis" — склепіння) — виступ споруди, напівокруглий, прямокутний, багатокутний у плані, перекритий півкуполом або зімкненим півсклепінням.

Ареопаг — вищий судовий орган у Стародавній Греції (в Афінах), який названо так за місцем засідання («Пагорб Ареса»).

Аристократія (від грец. «аристос» — найкращий і «кратер» — сила, влада, панування) — вищий прошарок привілейованого стану в суспільстві.

Артефакт — створене людиною, суспільством, продукт культури.

Археологія (від грецьк. "архатос" — стародавній, "логос" — слово) — наука, яка вивчає історію людського суспільства на основі вивчення пам'яток кам'яного, мідного (бронзового), залізного і почасти пізніших віків. До пам'яток, що називаються археологічними, належать: стоянки, поселення, поховання, різні типи знарядь праці, зброї, посуду, прикрас, предмети побуту, мистецтва. Т. Шевченко називав археологію матір'ю історії.

Архетип — прообрази, вроджені психічні структури, які є результатом історичного розвитку людини.

Атавізм — прояв пращурних, реліктових форм, критеріїв, особливостей світорозуміння.

Аскетизм — обмеження або пригнічення почуттєвих бажань, добровільне перенесення фізичної болі, самотності.

Атракція — почуття взаємної симпатії, прихильності, залучення.

Афон (Атоо) — великий релігійний центр православної церкви, знаходиться на східному виступі халкіндонського півострова в Егейському морі (Греція).

Б

Базиліка (від грецьк. "basilike" — царський дім) — приміщення для судових засідань і торгових угод у формі витягнутого прямокутника з великим залом, розділеним уздовж двома рядами колон на частини (нефи), які мали самостійні перекриття.

Байда — узагальнений образ патріота рідної землі, борця проти турецького і татарською поневолення, герой широковідомої української народної пісні "В Царєграді на риночку", іноді його пов'язували з конкретною історичною особою — Дмитром Вишневецьким. В іншому розумінні — безпечний чоловік.

Балаган — театральне видовище переважно комічного характеру на ярмарках і народних гуляннях.

Бандура — український народний багатострунний щипковий музичний інструмент з декою овальної форми.

Басилевс — голова роду в античній Греції.

Бароко (від італ. „barocco” — вигадливий, химерний) — один із провідних художніх стилів кінця XVI — середини XVIII ст. Виник в Італії, поступово поширився в інших країнах Європи та Латинській Америці. Мистецтву бароко властиві грандіозність, пишність, динаміка, патетична піднесеність, інтенсивність почуттів, пристрась до ефективних видовищ, поєднання ілюзорного та реального, сильні контрасти масштабів і ритмів, світла та тіні.

Бестселер — видання, що швидко набуло величезної популярності. Буквально: «те, що найкраще розходитьсь».

Бестіарій — середньовічний (XII ст.) збірник віршів чи прози, які містять напівфантастичні описи тварин із натяком на людські властивості і вади.

Берестяні грамоти — давньоукраїнські тексти, розміщені на бересті (корі берези) шляхом видавлювання чи видряпування спеціальною паличкою — писалом. За змістом це короткі листи світського характеру, доручення, боргові зобов'язання, чолобитні, любовні послання, учнівські вправи тощо.

Билини — народні епічні пісні періоду Київської Русі. Перші записи билин датовані початком XVII ст.

Братства — національно – релігійні та громадсько– культурні організації в Україні, які почали виникати в кінці XVIст.,

відстоювали права українського народу, ставали на захист його віри, насаджували освіту.

Бріколаж — нашарування однієї події на іншу, хоч вони несумісні в реальності. Ознака міфологічного мислення.

Буддизм — одна з трьох світових (поряд з християнством та ісламом) релігій. Виник у Стародавній Індії в середині 1-го тис. до н.е. Засновником буддизму вважають Сіддхарту Гаутаму, який нібито першим досяг стану нірвани (блаженного небуття) і став Буддою Шакья-Муні. Світ існує лише у вигляді нескінченного руху вічних і незмінних психофізичних елементів —драхм, різноманітні комбінації яких створюють все багатство явищ природи. Життя, за буддизмом, є ланцюгом перероджень, характер яких визначається законом карми (відплати за вчинки в попередніх переродженнях). Мета життя — звільнення від перевтілень і досягнення нірвани (стану абсолютного спокою, де відсутні всі бажання, прагнення, пристрасті і пов'язані з ними страждання). Головним моральним ідеалом у буддизмі виступає любов до всього живого та утримування від завдання йому шкоди (ахінса). З ідеї перевтілення, спорідненості всього живого випливає принцип духовно-матеріальної єдності світу, відсутність протиставлення духу і матерії, суб'єкта і об'єкта. Бог мислиться іманентним людині й природі. Найвідоміші філософські школи буддизму — мадх'яміка, йогачара, ваджраяна, вайбхашика й саутрантика.

Булла — папська грамота, послання.

Бурлеск — перебільшено комічне зображення (у літературі та сценічному мистецтві).

В

Вавилон — столиця стародавньої Вавилонії; руїни Вавилону лежать на лівому березі Євфрату, приблизно 120 км на південь від сучасного Багдаду. Вавилонці називали його "Бабілі" — "Ворота божі".

Вандалізм (від назви племені «вандали») — дике руйнування культурних і матеріальних цінностей.

Варвари (від грец. «барбара» — іноземці) — назва, яку стародавні греки (а затим і римляни) давали племенам, що жили поза межами їх держав і відрізнялися звичаями і культурою.

Варварство — за усталеною в суспільствознавстві XVIII-XIX ст. періодизацією, середня з трьох епох історії (дикість, варварство, цивілізація). Періодизацію запровадив у 60-х р. XVIII ст. А.Фергюсон.

Л.Г. Моргай, який обґрунтував цю схему, вважав, що варварство починалося з виникнення гончарного виробництва і завершувалося появою писемності.

Васал — в середні віки в Західній Європі феодал, який одержав землю від іншого феодала і зобов'язаний останньому військовою службою та іншими послугами.

Велес — бог худоби, чередників та музик у слов'янській міфології.

Вертеп — вид мандрівного лялькового театру, що ставив п'єски, пов'язаний із біблійним різдвяним сюжетом. («Вертеп» з грец. печера, в якій народився Ісус.)

Види мистецтва — конкретні форми існування та історії розвитку мистецтва: архітектура, декоративно-прикладне мистецтво, живопис, скульптура, графіка, музика, хореографія, література, театр, цирк, кіно та ін. Види мистецтва склалися історично як відображення багатогранності реального світу, що виявляється в процесі різноманітності форм його естетичного сприйняття та художньо-образного відтворення. Поділ на види мистецтва зумовлений неоднаковістю матеріалу, зображувальних засобів втілення художніх ідей, що впливають з особливостей художнього мислення і художніх мов, різних галузей художньої діяльності. Відповідно до найпоширенішої класифікації види мистецтв розрізняють: просторові (статичні) види мистецтв — живопис, скульптура, архітектура; часові (динамічні) — література, музика; просторово-часові (балет, театр, кіно).

Висячі сади Семіраміди — обперті на стовпи платформи терас, на яких у насипному ґрунті росли екзотичні дерева та кущі.

Виховання — процес цілеспрямованого систематичного прищеплення індивідам моральних норм, понять, поглядів, способів і форм діяльності та поведінки, прийнятих у даному суспільстві.

Відродження (Ренесанс) — соціальний та ідейний рух XIV-XVI ст. в європейських країнах, який був спрямований проти християнсько-схоластичної культури середньовіччя і став перехідним щаблем від середньовічної культури до культури Нового часу. Відмітними рисами культури Відродження, антифеодальної в своїй основі, є її світський характер, гуманістичний світогляд, відродження античної культурної спадщини. Із руйнуванням старих феодально-релігійних з'явлень і створенням нової системи цінностей, що відповідала буржуазній епосі, яка зароджувалася, був пов'язаний антропоцентризм Відродження. Центром світу проголошували людину, яку вважали частиною природи, найдосконалішим її витвором. На противагу феодально-церковному аскетизмові, проповіді пасивності, нова, гуманістична етика звеличувала людську діяльність. Гуманістичні ідеї Відродження

найяскравіше відобразилися в образотворчому мистецтві, спочатку в Італії (Джотто, Боттічелі, Рафаель, Мікеланджело, Леонардо да Вінчі), а потім і в інших країнах. Художники епохи Відродження у своїх творах відображали силу, велич енергійної дієвої людини-борця. В літературі видатними представниками Відродження були Ф. Петрарка, Дж. Боккаччо, Л. Аріосто, Т. Тассо та ін. Епоха Відродження характеризувалась значним розвитком архітектури, театрального мистецтва й музики. Філософія в той період перестала бути служницею богослов'я, переосмислювалася по-новому антична філософська спадщина. Особливо популярними стали ідеї пантеїзму і неоплатонізму, що їх брали на озброєння в боротьбі з схоластикою.

Вільнодумство — критичне ставлення до релігії та церкви: сумніви в питаннях віри, заперечення окремих релігійних догматів, обрядів тощо.

Г

"Галицько-руська матиця" — культурно-освітнє та літературно-видавничє товариство, заснованє у 1848 р. у Львові з метою піднесення освіти народу та розвитку літератури й мистецтва на західноукраїнських землях. За одними джерелами, проіснувало до Першої світової війни, за іншими — до 1930 р.

Гармонія — 1) в музиці закономірне поєднання тонів в одночасному звучанні, підпорядкування нормам ладової побудови музики; 2) в широкому «первісному» розумінні — зв'язок, стрункість, домірність. Гедонізм — філософсько-етичне вчення, згідно якому рушійною силою, найвищим благом і метою життя людини є насолода, задоволення. Так, для Епікура насолода — основа і принцип щастя, первинне і природне добро.

Геніальність — найвищий ступінь прояву творчих сил людини, діяльність якої має всесвітньо-історичне значення. Термін вживають як для позначення здатності людини досягти видатних результатів у певній галузі, так і для оцінки результатів творчості.

Гедонізм (від грецьк. "гедоне" — розкіш) — етичне вчення, яке стверджує, що почуття насолоди є метою всієї поведінки людини.

Генотеїзм — форма релігії, в якій є багато богів, але на чолі з одним верховним богом.

Герменевтика — напрямок гуманітарної науки, який займається інтерпретацією та коментуванням тексту, а також проблемами взаєморозуміння різних культур.

Гетера — у Стародавній Греції освічена незаміжня жінка, що вела вільний спосіб життя; жінка легкої поведінки.

Гідність — поняття моральної свідомості, уявлення про самоцінність людської особистості, моральне ставлення індивіда до самого себе і суспільства до нього Гільдії — станові спілки купців.

Гільгамеш — міфічний цар міста Урука, герой давньовавилонського епосу. Був на дві третини богом, а на одну третину — людиною; вчинив багато героїчних подвигів, прагнучи досягти безсмертя.

Гістріони — 1) професійні актори у Стародавньому Римі; 2) мандрівні комедіанти в добу раннього середньовіччя.

Глаголиця — одна із стародавніх систем письма. Напевне, передувала кирилиці.

Гладіатори (від лат. «меч») — у Стародавньому Римі бійці, спеціально навчені для поєдинків або боїв групами на арені цирку. Іноді гладіатори билися із звірами. Зразком боїв гладіаторів, вперше влаштованих у Римі 264 р. до н.е., стали давні ігри етрусків.

Голосіння — старовинні українські народні пісні (на похованнях). Це імпровізаційні поетичні твори, пов'язані переважно зі смертю, похованням та поминками небіжчика.

Готика — стиль, який став заключним етапом європейського середньовічного мистецтва; в більшості країн готичний стиль розвивається в XIII-XIV ст. а в деяких — пізніше. В архітектурі характеризується стрімкими, високими будівлями, шпилястими завершеннями, стрілчастими склепіннями та арками, витонченістю кам'яного різьблення, вітражами.

Гравюра — вид графіки, в якому зображенням є друкованим відбитком малюнка, який нанесений на дошку малярем-гравером; відбитки також називаються гравюрами.

Графіка — вид образотворчого мистецтва, основним зображальним засобом якого є малюнок, виконаний на папері, тканині тощо олівцем, пером, пензлем, вуглиною або відбитий на папері зі спеціально підготовленої форми.

Графіті — написи та малюнки, виконані в давнину майстрами-будівельниками або й відвідувачами на стінах архітектурних споруд, а також на різних предметах

Громадянська культура — ставлення індивідів до інституцій держави та настанов влади, їхня законослухняність та критична вимогливість. Культура громадянськості, на відміну від культури політичності, належить до сфери взаємодії населення, з одного боку, та влади, — з іншого, а не до сфери протистояння окремих верств одна з одною. Вона характеризується сприйняттям влади не як предмета боротьби й завоювання, а як об'єкта впливу щодо захисту

інтересів і прав громадян. Виражається у чинному ставленні населення до існуючого порядку, у знанні та визнанні ним суспільних норм, готовності їх дотримуватися. До громадянської культури належать знання людей про їхні права та обов'язки, про устрій держави, про політичні системи, процедури політичного, зокрема виборчого процесу.

Громадянська освіта — це навчання людей як жити в умовах сучасної держави, як дотримуватися її законів і водночас не дозволяти владі порушувати їхніх прав, добиватися від неї здійснення їхніх правомірних потреб, як бути громадянином демократичного суспільства.

Громади — осередки української інтелігенції, що проводили національно-культурну і громадсько-політичну працю в другій половині XIX ст. — на початку XX ст. в Україні.

Гротеск — у літературі, живописі, театрі зображення людей або речей у фантастичному, химерно-комічному вигляді. Означає надмірне перебільшення, загострення тієї чи іншої теми. Гротеск порушує межі правдоподібності, надає зображенню умовності, до краю розкриває суть явищ.

Гугеноти — протестанти-кальвіністи у Франції XVI-XVIII ст.

Гуманізм — вчення про самоцінність людини, яке утверджує людину як смисл й основу буття.

Д

Дадаїзм — (франц. dadaisme. від "dada" — дерев'яний коник, у переносному розумінні — незв'язний дитячий лепет) модерністська літературно-художня течія, що зародилася (1916 р.) в Цюриху під впливом сприйняття Першої світової війни як розв'язання в людині одвічних тваринних інстинктів. У 20-х роках у Франції дадаїзм злився з сюрреалізмом, а в Німеччині — з експресіонізмом.

Дажбог - Сонячний бог, якому поклонявся весь слов'янський світ: податель добра, багатства.

Дебют — перший (чи пробний) виступ на сцені або будь-якому поприщі загалом.

Дедукція (від лат. «виведення») один з основних способів міркування (умовиводу) і методів дослідження; 1) перехід у пізнанні від загального до часткового та одиничного, виведення часткового та одиничного із загального; 2) у логіці та методології науки — процес логічного висновку, що становить собою перехід від засновків до висновків (наслідків) на підставі застосування правил логіки.

Демагог — спочатку так називали голову так званої демократичної партії в деяких рабовласницьких державах Стародавньої Греції (Афінах тощо). Пізніше слово «демагог» почало означати політикана, що робить собі популярність шляхом надмірних і брехливих обіцянок.

Демонологія — релігійне вчення про демонів. Походить від первісної віри у злих духів. Демонологія невідривна від релігійної моралі, в якій диявол — джерело і носій гріха.

Деонтологія — розділ етики, що вивчає проблеми обов'язку, сферу належного, всі форми моральних вимог та їхнє співвідношення.

Деміург — вища урядова особа в деяких державах Стародавньої Греції (наприклад, в Ахейському Союзі). Алгорично — творець.

Декадентство — загальне позначення кризових явищ у філософії, естетиці, мистецтві та літературі кінця XIX — початку XX ст. (передусім у їхніх нереалістичних течіях): неприйняття реального життя, відторгнення соціальних проблем, культ краси як єдиної цінності.

Деїзм — форма віри, яка виникла в епоху Просвітництва і визнавала, що хоч Бог і існує у світі як його першопричина, однак після створення світу рух світотворення здійснюється без його участі.

Державна мова — визнана законом урядова мова в державі, обов'язкова для державної адміністрації, суду й шкільного навчання.

Діаспора — розсіяння, розпорошення, розселення по різних країнах народу, вигнаного обставинами, завойовниками або пануючою владою за межі батьківщини: уся сукупність вихідців з якоїсь країни та їх нащадків, які проживають поза її межами.

Дидакал — вчитель у Стародавній Греції та Візантії. Так само називали часто вчителів в українських братських школах XVI-XVII століть.

Дискурсивний — процес пізнання, що полягає в русі мислення від одного поняття до іншого, з'єднує одне судження з іншим, будує умовивід. Дискурсивним, наприклад, є будь-яке поняття, оскільки воно утворюється завдяки пов'язуванню різних, вже відомих ознак.

Дихотомічність світу — концепція поділу світу на дві частини, сакральну і профанну.

Діалог — форма мовно-розумової комунікації, в якій схрещуються два чи більше різноспрямованих потоки думок з метою з'ясувати спільні точки взаєморозуміння та окреслити розбіжності, що врешті решт має сприяти виявленню істини. Діалог у лінгвістиці — вид мови, що характеризується ситуативністю, контекстуальністю і довільністю, має слабку організаційну структуру.

Дитинець — укріплена центральна частина стародавнього міста на

Русі, обнесена стінами. З XVIII ст. почала називатися Кремлем.

Дисидентство — морально-політична опозиція до існуючого державного (політичного) ладу, панівних у суспільстві ідей та цінностей.

Дзенське мислення — інтуїтивне проникнення в природу речей, що руйнує традиційний раціоналізм мислення з його бінарними опозиціями; основою практики дзену є коан, побудований на принципі абсурдності запитання і відповіді.

Добро і зло — категорії, в яких даються позитивна і негативна оцінки суспільних та природних явищ відповідно до ціннісних орієнтацій певних соціальних груп і класів. Добро і зло в найзагальнішій формі означають: добро належне і морально-позитивне у вчинках і мотивах діяльності людей, у явищах соціальної дійсності; зло — морально-негативне, негоже.

Догма — 1) у стародавній і середньовічній філософії — основні положення того чи іншого вчення, яке приймається без доказів. У релігії — положення, що видаються за вічні, незмінні, «богом дані» істини; 2) поняття, ідеї, вчення, які вважаються істинними за будь-яких умов.

Догмат — основне положення віровчення, обов'язкове для всіх віруючих, визнане як незаперечна істина, вічна і незмінна, яка не підлягає критиці.

Догматизм — це незмінний, ігноруючий конкретні умови місця і часу, підхід до тих або інших проблем, оперування догмами, тобто відірваними від життя положеннями.

Домінуюча культура — сукупність цінностей, вірувань, традицій та звичаїв, якими керується більшість членів суспільства.

Досвід — сукупність знань і навичок, набутих на основі і в процесі безпосередньої практичної взаємодії людей із зовнішнім світом; форма засвоєння людиною раціональних здобутків минулої діяльності.

Дружба — взаємна прихильність між людьми, що виявляється в здатності до самопожертви, взаємодопомоги, насолоди духовним спілкуванням.

Думка — 1) результат розумового відтворення та перетворення (через аналіз і синтез, ототожнення і розрізнення, диференціацію та інтеграцію тощо) пізнавальних образів об'єктів, оперування їхніми ознаками, яке дозволяє розпізнавати загальне в окремому, абстрактне в конкретному, істотне у випадковому; 2) зміст свідомості, що займає проміжне становище між знанням і вірою і має деякі ознаки їх обох; 3) знання в єдності з інтелектуально-емоційним відношенням до нього в діапазоні від безсумнівного переконання в його істинності до припу-

щення його істинності з більшою чи меншою домішкою сумніву.

Думи — лірико-епічні твори української усної словесності про події з життя козацької України XVI—XVII ст. Думи не співаються, а виконуються речитативом (мелодійною декламацією) у супроводі музичного акомпанементу на бандурі, кобзі або лірі.

Духовний світ особистості — система свідомо-психологічних рис, особливостей, яка в своїй цілісності виявляє міру усвідомлення людиною сутності буття, свого місця й призначення в світі і проявляється в характері її відношення до світу і до себе. Духовний світ особистості не існує поза духовним життям суспільства. Він являє собою специфічну, індивідуально неповторну форму його прояву, існування. В ньому знаходять специфічне виявлення чуттєвий і раціональний рівні суспільної свідомості, всі її форми, суспільна психологія та ідеологія. Проте він не зводиться до суми їх, а є відносно самостійною цілісністю. Вихідним моментом формування змісту і структури духовного світу особистості є знання. Характерною особливістю духовного світу особистості виступає здатність застосовувати знання і розум для аналізу оцінки явищ, для визначення ставлення до них, характеру вчинків і дій відповідно до потреб та інтересів особи, класу, суспільства.

Духовна культура — це пізнання, моральність, виховання та просвіта, включаючи право, філософію, етику, естетику, науку, мистецтво, літературу, мову, музичний і словесний фольклор, національні риси характеру, звичаї, традиції, міфологію, віросповідання, тобто сферу свідомості, сферу духовного виробництва.

Духовна свобода — сукупність глибоких переконань людини, волі до їх реалізації та свідомих дій, причому такої сукупності, в якій відображається об'єктивна дійсність. Духовна свобода передбачає свідому реалізацію людиною своїх ідеалів, що мають на меті послабити її залежність від стихійних законів розвитку і боротися за досягнення історичною прогресу.

Дхарма — одне з центральних понять індуїзму, яке означає пануючий над світом вічний моральний закон.

Е

Евдемонізм — етичний принцип, за яким основою моральності є прагнення людини до щастя: особистого — індивідуалістичний евдемонізм, суспільного — соціальний евдемонізм. Близький до гедонізму.

Егоїзм — морально-етичний принцип, який означає таку поведінку людини, коли вона, прагнучи до задоволення лише власних інтересів, нехтує інтересами суспільства й інших людей. Протилежністю егоїзму є альтруїзм.

Егоцентризм — 1) суб'єктивно-ідеалістичний філософський і етичний принцип, за яким індивідуум, особистість вважається центром Всесвіту; 2) негативна, хвороблива риса характеру, яка проявляється в крайньому індивідуалізмі, егоїзмі.

Едипів комплекс — одне з понять психоаналізу, що відображає своєрідність відношень між батьками і дітьми, внаслідок чого нібито виникає моральна структура суспільства. Назва походить від давньогрецької легенди про царя Едипа, який випадково у сутичці вбиває одного чоловіка, не знаючи, що це його батько, та одружується на царичі-вдові, не знаючи про те, що вона його матір. Усвідомлення зла, що трапилось, приводить Едипа до переживання почуття вини — за Фрейдом, вихідного пункту становлення моралі в історії людства.

Еклектизм (еклектика) — безпринципне, механічне поєднання різнорідних поглядів, теорій, напрямів, стилів.

Екзистенція — основна категорія екзистенціалізму, яка означає внутрішнє буття людини, те незбагненне, ірраціональне в людському «Я», внаслідок чого людина є конкретною, неповторною особистістю.

Екзистенціалізм — філософський світогляд, який утверджує унікальність існування світу людської суб'єктивності.

Екологічність культури — система ціннісних орієнтацій культури, яка спирається на відношення до природного середовища як до унікального макрокосму.

Експресіонізм — художній світогляд, який відобразив ситуацію безвихідності самотньої людини у ворожому їй світі.

Елегія - сумний ліричний вірш або музичний твір задумливого, журливого характеру.

Еллінізм — період грецької історії та культури від Олександра Македонського до виникнення Римської імперії. Одним з головних осередків елліністичної культури була Александрія Птолемеїв.

Емпатія — вміння входити в психологічний стан іншої особи, здатність поставити себе на місце іншого в його ситуації.

Ентропія соціально-культурна — процес зниження рівня системно-ієрархічної впорядкованості, культурного комплексу будь-якого суспільства.

Епігони — 1) наступники діадохів-полководців Олександра Македонського; 2) мало оригінальні наслідувачі якогось громадсько-політичного, літературного чи художнього напрямку.

Епігалама (з грец.) — весільна пісня, вид хорової лірики у Стародавній Греції та Римі. Одна з форм епігалами — гіменей — пісня, яка супроводила наречену у дім нареченого.

Епос (грец. «слово», «розповідь», «історія») — сукупність народних героїчних пісень, сказань, поем. Оповідний рід літератури, що, на відміну від лірики і драми, характеризується розповідно-описовою (епічною) формою, широтою зображення подій і характерів.

Естетика — наука про загальні закономірності художнього освоєння дійсності людиною, про сутність і форми перетворення життя за законами краси, про природу мистецтва і його роль у розвитку суспільства. Об'єктом дослідження естетики є творча діяльність людини, її естетичне відношення до дійсності і мистецтво як вища форма його відношення.

Есхатологія (з грец.) — релігійне вчення про долю світу і людини, про кінець світу і Страшний суд. В основі есхатології — давні уявлення про наявність у природі прихованих діючих сил, боротьбу доброго і злого початків, про загробне покарання грішників і нагороду праведникам. У розвинутій формі есхатологія притаманна іудаїзму, християнству, ісламу. Есхатологічні настрої особливо поширювалися під час соціальних і політичних криз.

Етика — 1) у звичайному розумінні — те саме, що й мораль, моральність, нрави; 2) філософська наука, об'єктом вивчення якої є мораль. Як теорія моралі етика з'ясовує її місце в системі суспільних відносин, аналізує природу, внутрішню структуру моральних відносин і моральної свідомості, досліджує моральні поняття, за допомогою яких репрезентуються моральні норми, принципи, оцінки, судження тощо.

Етнос — у перекладі з старогрецької — народ, але не в соціальному, а в суто національно-племінному значенні. Це позачасова, позатериторіальна, позадержавна, усталена спільнота людей, що історично склалася на певній території і позначена спільністю мови, культури, побуту, традицій та звичаїв, психічного складу, історією, єдністю етнічної самосвідомості, зафіксованої у самоназві (етнонімі), а також усвідомленням єдності родового походження і водночас несхожістю з іншими етносами.

Етногенез — походження народів як історико-етнічних спільнот.

Є

Євангеліє — частина Біблії, 4 пов'язані спільною темою релігійні

твори, що становлять основну частину Нового Заповіту. Містять життєпис Ісуса Христа та основні положення християнського віровчення.

Євразійство — концепція щодо слов'янських культур як неєвропейського феномену, який об'єднує в собі західні й східні риси і знімає суперечність інших та синтезує їхні досягнення.

Єресь (від грецьк. — опановую, вибираю, переконую) — точка зору, яка спростовує релігійний догмат і є виявом „вільного розуму” щодо визначення й тлумачення релігійних настанов.

З

Заклинання — усталена словесна формула, що супроводжується відповідними діями, яка мала магічну силу. Метою заклинань було вплинути на когось чи щось, підкорити його своїй волі або чаклунській силі, висловити настійне прохання, благання.

Замовляння — магічні слова, які за давніми уявленнями, маючи чаклунську силу, чинять вплив на щось — загоюють рани, лікують хвороби тощо.

Звичайі — стереотипи поведінки, яких дотримується спільність людей, групи соціальні за певних обставин і які зберігаються в незмінному вигляді протягом тривалого історичного періоду, передаючись з покоління в покоління.

Зернь — виріб з узорів із найменших зернят металу.

Знак — матеріальний предмет, явище, подія, які виступають представником іншого предмета і використовуються для збереження і передачі інформації.

Знання — форма духовного засвоєння результатів пізнання, процесу відображення дійсності, що характеризується усвідомленням їх істинності. Сумнів щодо істинності пізнавального результату виключає можливість зведення його до знання і перетворює цей результат на гадку. Статус знання як права на істину здатна забезпечити лише практика.

Зиккурит — висока ступінчаста храмова вежа зі святинями-алтарями.

Золоті ворота — головна урочиста брама давнього Києва, видатна пам'ятка архітектури часів Київської Русі. Споруджена в 1037 р. за Ярослава Мудрого. Назва походить від позолоченого куполу надбрамної церкви. Реставровані у 1982р. до 1500-річчя Києва.

"Зоря галицька" — перша українська газета, що виходила у Львові протягом 1848-1857 рр. До 1851р. була органом Головної руської ради, пізніше перейшла до рук "москвофілів".

Ж

Жрець — особа, що займається відправленням релігійних обрядів у язичників. Жрець здійснював жертвопринесення божеству, стежив за вшануванням богів, доглядав за їх статуями і священними тваринами, молився їм. Жерці звільнялися від будь-яких податків.

Жупел — щось таке, що викликає жах, лякає. На церковнослов'янській мові — сірка, що горить, чи смола для грішників у печлі.

І

Ігумен — титул настоятеля (управителя) монастиря у православній церкві. Настоятелі великих монастирів називались архімандритами.

Ідеал — уявлення про найвищу досконалість, котра як взрець, норма і найвища мета визначає певний спосіб і характер дії людини чи суспільного класу. Ідеал вірно чи ілюзорно відображає корінні суспільні, насамперед класові, інтереси. Залежно від сфер людської життєдіяльності формуються суспільні, політичні, етичні, естетичні, гносеологічні та інші ідеали, які входять до складу світогляду людини, і виявляють активно-творче відношення людини до дійсності й відіграючи роль кінцевих цільових орієнтирів.

Ідеалізація — 1) уявлення про когось чи щось як про значно краще й досконаліше, ніж воно є насправді; наділення когось або чогось властивостями, що відповідають ідеалу; 2) спосіб логічного моделювання, завдяки якому створюються теоретичні (ідеалізовані) об'єкти типу абсолютно чорного тіла, ідеального газу, точки тощо; вони відображають реальні можливості конструювання моделей емпіричних об'єктів у «чистому» вигляді, звільненому від конкретних властивостей, неістотних з погляду розвитку певної наукової теорії.

Ідеографія — система письма, яка складається з ідеограм. Останні означають зміст, суть слова, є його умовним знаком. У деяких народів ідеографія існує й досі, наприклад, китайське письмо. Досить досконалими ідеограмами є сучасні цифри і арифметичні знаки.

Ідеологізація культури — прагнення поставити культуру на службу певних соціальних груп, класів та інших спільностей.

Ідіома (з грец.) — стале словосполучення, що виконує функцію окремого слова, значення якого не виводиться із значень компонентів, з яких воно складається (наприклад, «накивати п'ятами»). Ідіома є результатом мовної творчості народу протягом багатьох століть.

Ідол в язичницьких релігіях — об'єкт культу, предмет, який начебто містить у собі божество або є ним.

Ієрогліф — фігурний знак ідеографічного письма. При такому принципі письма використовуються не букви, які відповідають звукам, а малюнки чи особливі знаки, що відповідають цілим словам або частинам слова (у давньоєгипетській, китайській, японській та інших мовах). Ієрогліфи почали використовуватися з IV тис. до н.е. Ієрогліфічними написами прикрашали стіни храмів, будівель, гробниць, пам'ятників.

Ієромонах — священник-чернець.

Ікона — образ сакрального світу, який за допомогою оберненої перспективи відображає відношення горнього і дольного світів.

Імпресіонізм (франц. impressionisme від „impression” — враження) — напрям у мистецтві та літературі останньої третини XIX — початку XX ст. Провідною метою мистецтва імпресіонізму проголошував витонченість; відтворення суб'єктивних швидкоплинних вражень та спостережень, мінливих відчуттів і переживань художника. Імпресіонізм сформувався у пейзажному живописі у Франції (70-80 рр. XIX ст.); художники-імпресіоністи збагатили живопис творчими досягненнями в зображенні мінливих станів природи, тонких відтінків світла, забарвлення предметів залежно від освітлення.

Індивідуум — окремий одиночний представник певного виду, роду, класу, множини предметів, окрема сутність, істота чи людина, що виділяється як об'єкт практичного або теоретичного відношення. Поняття «індивідуум» має важливе значення для наукового пізнання, оскільки пізнання в кожній з своїх галузей пов'язане з класифікацією об'єктів за їхньою суттєвою спорідненістю.

Ініціація — обряд посвячення юнаків у повноправні члени суспільства, що імітував вмирання та нове народження або перетворення на іншу істоту.

Інтелігенція — соціальна група, що складається з осіб, професійно зайнятих розумовою працею (науковці, інженери, техніки, вчителі, лікарі, митці тощо). Інтелігенція виникла внаслідок відокремлення розумової праці від фізичної.

Інтермедії — короткі одноактові вистави комедійного характеру з народного життя, які гралися між діями серйозної вистави, існували як і самостійні твори.

Інцест — одруження безпосередніх родичів (батько-дочка, мати-син, брат-сестра).

Іригація — штучне зрошення землі за допомогою спеціальних пристроїв.

Іронія — прихована насмішка, спеціально вдягнена у форму позитивної характеристики чи вихвалання. Злу іронію називають сарказмом.

Ірраціональний — той, що перебуває за межею розуму, алогічний.

К

Калокагатія — естетичний ідеал гармонії духовного і фізичного в людині.

Канон — сукупність правил, яка визначає ідеальність образу.

Капітолій — підвищення, горб у Римі, на якому розташовані палаци, музеї; в давнину на цьому підвищенні, яке мало значення фортеці, розміщувалися храми, присвячені Юпітеру, Мінерві та Юноні.

Карнавал — універсальний механізм, який є противагою ієрархічності середньовічного суспільства.

Картина світу — одна з форм світоглядного відображення об'єктивної реальності в суспільній свідомості, що являє собою науковий образ освоєної в практиці дійсності, компонент світогляду. Цілісна картина дійсності, насамперед узагальнений образ соціального середовища, що становить вихідну умову людського буття, створюється в процесі практичної діяльності людей. Будучи науковим зображенням об'єктивної реальності, яке відповідає безпосередньому сприйняттю її суб'єктом. Картина світу відрізняється від раціонального компонента світогляду (системи філософії і наукових понять та принципів) чуттєвою очевидністю й органічною цілісністю.

Каста — (від португ. «рід», «походження») — замкнена група людей, місце якої в суспільстві визначається звичаями і законами. Для каст характерні замкненість, спілкування лише між особами однієї касты, суворе обмеження стосунків з представниками інших каст, спільність і спадковість професій.

Катарсис (від грец. «очищення») — поняття давньогрецької естетики, яке характеризує естетичний вплив твору мистецтва на людину. Слово «катарсис» вживалося греками у багатьох значеннях: у релігійному, етичному, фізіологічному і медичному. Катарсис, очевидно, включає і полегшення після великого напруження почуттів і облагороджений цих почуттів, синтезовані в естетичному переживанні.

Катехізіс — церковно-навчальний посібник, що у формі запитань і відповідей викладає основні догмати православної, католицької чи протестантської церкви.

Календарно-обрядова поезія — найдавніший вид усної поетичної творчості. Виникла у християнську добу. Цикли цієї уснопоетичної словесності пов'язані з певними періодами року (календарем) — колядки, щедрівки, веснянки, русальні, купальські, петрівчані пісні тощо — або ж з відповідною трудовою діяльністю людини — косарські пісні, обжинкові пісні.

Квадривіум — підвищений курс освіти в середньовічній школі. За цим курсом передбачалося вивчення чотирьох предметів: музики, арифметики, геометрії, астрономії.

Кіклічний епос (циклічний епос) — група епічних творів, починаючи з найдавніших часів, об'єднаних авторським задумом, історичною епохою, головними героями, місцем дії. Кіклічними називалися поети — наступники Гомера, які мали намір охопити як найбільше коло (цикл) міфологічних подій.

Кініки — одна з філософських шкіл у Стародавній Греції, що висунула ідеал безмежної духовної свободи особистості, незалежність від матеріальних потреб.

Кітч (кіч) — як феномен масової культури виникає в кінці XIX ст. Спочатку кітч — промислова імітація унікальних художніх виробів; згодом явища переважно масової культури, позначені еkleктичним поєднанням різнорідних (за жанровою характерністю, стилістикою, походженням тощо) елементів художнього матеріалу. Своєрідна естетика кітчу часом суперечить як естетиці традиційного народного мистецтва, так і мистецтва вченого (професіонального). Кітч є одним з факторів перехідного характеру, культурної адаптації, при звичаєння. Викликає зацікавлення водночас людей малообізнаних з мистецтвом та витончених ерудитів-естетів.

Києво - Печерська лавра — православний чоловічий монастир, заснований у Києві 1051 р. Відіграла значну роль у розвитку української культури, була центром літописання, іконопису, книгодрукування. Друкарня лаврська функціонувала по 1922 рік.

Києво - Печерський патерик — збірка творів про історію Києво-Печерського монастиря та його перших подвижників, яка була складена в першій третині XIII ст. (1215- 1230 pp.).

Класицизм — художній світогляд, який моделює раціональний образ світу.

Комедія дель арте, або комедія масок — вид італійського народного театру, що виник в середині XVI століття. Особливість комедії масок — відсутність літературного тексту, акторська імпровізація, постійні персонажі (наприклад, Арлекін), які носили на обличчях напівмаски.

Клинопис (клинописне письмо) — тип письма. Знаки в клинописі мали клиноподібну форму, вичавлювали їх на сирій глині прямокутною паличкою. Цей тип письма застосовували в Передній Азії з кінця IV до кінця I тис. до н.е. Клинопис виник у Шумері на основі шумерського ієрогліфічного письма. Пізніше його запозичили ассирійці, вавилоняни, урартці, хетти, перси та ін. Уперше розшифрував клинопис (перський) у 1820 р. Ф. Гротенд. Різні види клинопису дешифровано в XIX-XX ст. Знаки клинопису відображають і цілі поняття, і окремі звуки.

Колабораціоністи (від фр. співробітники) — зрадники батьківщини, особи, які співробітничали з фашистськими загарбниками в окупованих ними країнах під час другої світової війни.

Колізей — один з найбільших амфітеатрів у Римі, збудований імператором Веспасіаном (69 – 79 рр.) і Титом (79 – 82 рр.). Значна його частина збереглася до наших днів.

Контркультура — сукупність політичних, соціальних, ідеологічних рухів, ідей та дій західноєвропейської та північноамериканської молоді лівоекстремістської спрямованості, що виникли на початку 60-х років і досягли кульмінації в 1968 р. Контркультура відрізняється від домінуючої культури, протистоїть їй, знаходиться у конфлікті з домінуючими цінностями.

Конформізм — пристосовуваність, пасивне прийняття існуючого порядку, смаків, суджень. Альтернатива конформізму — нон-конформізм.

Конфуціанство — 1) філософське етичне вчення давньокитайського мислителя VI ст. до н.е. Кун Фуцзи (Конфуція). Основним твором конфуціанства є трактат «Луньюй» («Бесіди і судження»), складений учнями Кун Фуцзи. Головним у конфуціанстві є поняття «жень» (гуманність) — моральний закон, який визначає взаємини людей в сім'ї і суспільстві і вимагає (без застережної покори молодших старшим за віком або за соціальним положенням; 2) віровчення, що склалося після смерті Конфуція на ґрунті його філософсько-етичного та релігійного вчення.

Концептуалізм — художній світогляд, в якому дійсність замінюється її вербалізованою концепцією.

Концептуальне мистецтво — одна з течій авангардизму, яка розглядає художній твір як засіб демонстрації ідей, понять, концепцій.

Космополітизм — теорія та практика, в основі якої лежить теза про необхідність заміни національного громадянства світовим; заперечення права націй на самостійне існування, відмова від

суверенітету, культури, традицій в ім'я абстрактного розуміння «єдності людського роду», єдиної держави.

Коран (араб, «читання») — священна книга мусульман; збірник релігійно — догматичних, міфологічних і правових матеріалів, складений у VII ст.

Коренізація — політика, спрямована на забезпечення в державних і партійних установах достатньої кількості представників корінного населення та вживання їхньої рідної мови: сприяння організації шкіл і вузів, культурних закладів, які б вели діяльність мовами корінних національностей: видання їхніми мовами періодики та книг. В Україні політика коренізації дістала назву "українізація".

Корифей — провідний вчений, актор, письменник — людина, яка здобула славу завдяки великій творчій праці.

Космос — модель буття, яка виступає образом впорядкованості світу.

Креаціонізм — релігійно-ідеалістичне вчення, яке пояснює походження і різноманітність світу «божим творенням». Ідеї креаціонізму притаманні різним релігійним системам, але найбільшого розвитку набули в монотеїстичних релігіях іудаїзму, християнства та ісламу.

Кубізм (франц. cubisme, від "cube" — куб) — модерністська течія в образотворчому мистецтві першої чверті XX ст., яка заснована на комбінації геометричних форм, деформованих фігурами. Початком кубізму вважають картину П. Пікассо "Авіньйонські дівчата".

Культура — сукупність практичних матеріальних і духовних надбань суспільства й людини, втілюються в результатах продуктивної діяльності. У вулчому розумінні, культура — це сфера духовного життя суспільства, що охоплює насамперед систему виховання, освіти, духовної творчості (особливо мистецької), а також установи й організації, що забезпечують їхнє функціонування (школи, вузи, клуби, музеї, театри, творчі спілки, товариства тощо). Водночас під культурою розуміють рівень освіченості, вихованості людей, а також рівень оволодіння якоюсь галуззю знань або діяльності (культура виробництва, культура праці, культура мови; правова, моральна, естетична культура, культура побуту тощо). Джерелом культури є суспільна праця, здатна практично й духовно перетворювати дійсність і саму людину.

Культурогенез — процес зародження культури людства, пов'язаний зі становленням і розвитком знаряддевої, комунікаційної та семантичної діяльності.

Культурництво — культурно-освітній рух XIX — початку XX ст., діячі якого вважали просвітницьку роботу найдійовішим засобом піднесення освітнього рівня населення та зміцнення національної

самосвідомості, а також система заходів, спрямована на активізацію формування й консолідації нації.

Культурна спадщина — частина матеріальної та духовної культури, яка створена минулими поколіннями, витримала випробовування часом і передається наступним поколінням як щось цінне і шановане.

Куртуазія — складний ритуал відносин та моральних правил, передбачених придворним етикетом.

Куртуазна література — література західноєвропейського середньовіччя, присвячена оспівуванню рицарської честі, кохання.

Л

Лавра — назва великих православних чоловічих монастирів, підпорядкованих безпосередньо верховній церковній владі.

Лада — богиня шлюбу, мати любові та добра у слов'янській міфології.

Лаокоон — персонаж давньогрецьких епічних переказів про Троянську війну, жрець Аполлона в Трої. За міфами, Лаокоона і двох його синів задушили змії.

Лейтмотив — провідний мотив; у переносному значенні — важлива думка, що неодноразово повторюється у творі, промові тощо.

Лікей (грецьк. Лікейон) — філософська школа в Афінах, заснована Аристотелем близько 335 р. до н.е., закрита імператором Юстиніаном у 529 р. н.е.

Лінійний час -- образ часу, в якому домінує рух «уперед», що розуміється як історія з відповідним минулим, теперішнім і майбутнім.

Лінійне письмо А — стародавня форма писемності, яку використовували минойці. Не розшифроване.

Лінійне письмо Б — адаптована форма лінійного письма А, якою користувалися микенці.

Ліквідація неписьменності — культурно-освітня кампанія, здійснювана більшовицькою партією у 20-30-ті роки.

Літописання, літопис — хронологічно послідовний запис історичних подій, зроблений їх сучасником.

Літографія — один з основних видів графіки; спосіб друкування, при якому відбитки одержуються перенесенням фарби під тиском з плоскої друкованої форми безпосередньо на папір.

Літургія — 1) обідня, вид богослужіння у православній церкві; 2) у Стародавній Греції та Візантії — деякі види державних повинностей.

Логос — першооснова буття в його впорядкованості та закономірності; раціональна діяльність розуму, спрямована на усвідомлення системності й гармонійності світу.

Людина — суспільна істота, продукт і суб'єкт трудової діяльності і культури, вищий ступінь у розвитку живих організмів. Як продукт тривалої еволюції світу людина є матеріальною, природною істотою. Проблема взаємодії соціального і біологічного в людині є найважливішою в комплексі наук про людину.

Людина східного типу — людина, визначена у своїй долі та діях космічним законом відповідно до формули «людина в човні без весел») з настановою на споглядальність «на містичне єднання з природними й надприродними силами, з орієнтацією на корпоративні цінності.

Людвісарство — лиття з міді.

М

Магія (від. грец. чаклунство, чародійство) — обряди, покликані впливати на людей, духів, явища природи. Магія є складовою частиною всіх релігійних культів.

Маги — у Стародавньому Ірані жерці зороастризму і деяких інших вірувань. В VI-V до н. е. Становили окреме плем'я і брали ендогамні шлюби. Персидські маги, як й жерці вавилонської релігії (халдеї), займалися пророцтвами й заклинаннями. Згодом магами почали називати усіх провісників долі, чаклунів, астрологів, заклинателів.

Мадригал — невеликий музично-поетичний твір любовно-ліричного змісту. Розвинувся в епоху Відродження в Італії.

Маньєризм — стильова течія XVI-XVII ст. в Європі, для якої характерні екзальтація та гіперболізм (підготувала появу бароко).

Маргіналія — назва чи малюнок, вміщені на полях книги.

Марс — у давніх римлян бог війни.

Марсове поле — територія на березі Тибру в Римі, місце народних зборів.

Масляна — свято наступаючої весни.

Матеріальна культура — сукупність засобів виробництва та інших матеріальних цінностей суспільства на кожній історичній стадії. До матеріальної культури відносяться засоби виробництва, житло, предмети домашнього побуту, одяг, засоби транспорту і зв'язку — все те, що є результатом виробничої, матеріальної діяльності людини.

Матріархат — форма первіснообщинного суспільства, в якому родові групи утворювалися на основі спорідненості за жіночою (материнською) лінією з провідним становищем жінки у господарчому і суспільному житті.

Медитація — розумова дія, спрямована на приведення психіки

людини у стан поглибленої зосередженості. Особливого розвитку медитація набрала в індійській та буддійській йозі, в античному «філософському екстазі» платоників і неоплатоників, в уславленому «розумному діянні» («Ісусова молитва»), а також в деяких школах сучасного психоаналізу.

Мезоліт — епоха кам'яної доби, що була перехідною між палеолітом і неолітом. За мезоліту поширюються лук, стріли, плоскі гарпуни з рогу благородного оленя.

Менестрелі — у середні віки (XII-XIII ст.) професійні мандрівні співаки та музиканти у Франції та Англії, носії народних пісенних традицій. Оспівували лицарські подвиги та служіння дамам.

Менталітет — глибинний рівень колективної та індивідуальної свідомості: сукупність установок, нахилів індивіда чи соціальної групи мислити, відчувати та сприймати світ певним чином; характерний для людини чи суспільної групи спосіб мислення, обумовлений біологічними, соціально-психологічними та етнічними факторами, прагнення, нахили, орієнтири людей, в яких виявляються національний характер, загально визнані цінності, суспільна психологія; світосприймання, світовідчуття, бачення себе у світі, це душа, серце й розум народу.

Ментальність — світосприйняття, яке формується на глибокому психічному рівні індивідуальної або колективної свідомості, сукупність психологічних, поведінкових настанов індивіда або соціальної групи.

Меркурій — римський бог тваринництва, торгівлі та доріг, синонім посланця.

Меса — 1) католицька обідня (літургія); 2) багатоголосий циклічний хоровий твір на текст літургії (із супроводом органа чи оркестру).

Метаморфоза — повна зміна.

Метки (від грец. «переселенці») — в полісах Стародавньої Греції чужоземці, а також відпущені на волю раби. Були особисто вільні, проте не мали політичних прав.

Механіцизм — світогляд, що пояснює розвиток природи і суспільства законами механічної форми руху матерії.

Меценат — ім'я римського державного діяча (I ст. до н. е.), близького до імператора Августа; уславився своїм широким покровительством над поетами й художниками. Його ім'я стало називним.

Мінезингери — в середньовічній Німеччині і Австрії поети-співці, які виконували свої пісні у супроводі струнного інструмента, оспівуючи прекрасну даму.

Містерія (від грецьк. — таїнство) — духовна драма в середньовічній Європі, яка брала свої сюжети із Святого писання.

Міф — історично перша світоглядна форма відображення дійсності, в якій художнє, моральне, пізнавальне та практично-перетворююче освоєння світу дані в синкретичній, взаємоопосередкованій єдності. Як елемент світоглядної свідомості родового суспільства міф є духовно-практичним засобом освоєння форм суспільної життєдіяльності, форм взаємовідношення людини і природи, людини і суспільства.

Міфологія — 1) сукупність міфів будь-якого народу; 2) спосіб духовно-практичного освоєння світу, форма суспільної самосвідомості та світосприйняття людини первісного докласового суспільства, викладені в системі міфів; 3) наука про міфи.

Мистецтво — естетичне освоєння світу в процесі художньої творчості — особливого виду людської діяльності, що відображає дійсність у конкретно-чуттєвих образах відповідно до певних естетичних ідеалів; одна з форм суспільної свідомості. Закономірності мистецтва вивчають естетика і мистецтвознавство. Термін застосовується і до певних галузей художньої діяльності (образотворче мистецтво, сценічне мистецтво) або до якоїсь галузі практичної діяльності з властивою їй системою найвищої якості прийомів і методів (мистецтво виховання, воєнне мистецтво та ін.). Мистецтво зародилося в первісному суспільстві доби пізнього палеоліту (малюнки в печерах, різьблення — на кістках та камені, ритуальні танці тощо), проте тільки з виникненням суспільного поділу праці мистецтво відособлюється в окрему форму духовного життя суспільства.

Мова — система знаків, за допомогою яких здійснюється комунікація

Мода — панування у певному середовищі в певний час тих чи інших смаків в уподобаннях, формах побуту й одягу.

Модерн (франц. "moderne" — найновіший, сучасний) — формалістичний напрям образотворчого та прикладного мистецтва кінця XIX — початку XX ст., що протиставляється мистецтву минулого.

Модернізм (франц. Modernisme, від "moderne" — новітній, сучасний) — узагальнююча назва ряду художніх течій XX ст. Модернізму властиві розрив із традиційним досвідом художньої творчості, постійний пошук нових художніх форм як самоцінного явища.

Мозаїка — зображення або візерунок, зроблений з окремих, щільно припасованих один до одного і закріплених на цементі або мастиці різнокольорових шматочків скла, мармуру, камінців, смальти і т. д.

Мокош — богиня родючості, мистецтва і води, заступниця вагітних та породіль у слов'янській міфології.

Мораль — система поглядів і уявлень, норм і оцінок, що регулюють моральну поведінку людей. Мораль також виконує пізнавальну, оціночну, виховну функції. Предмет соціального вивчення етики. Складовими частинами моралі є моральна діяльність (вчинки, поведінка людини), моральні відносини, моральна свідомість. Норми і принципи моралі, моральні ідеали, почуття становлять систему моралі, яка визначає життєву позицію певної соціальної спільності. Специфікою моралі є те, що вона на відміну таких форм суспільного регулювання як економічна, правова, адміністративна тощо, які спираються на спеціальні установи, силу державного примусу (право), базується на силі переконання, громадської думки, традицій, моральних авторитетів.

Музей — храм Муз. У птоlemeївській Александрії — центр наукового життя, знань, приміщення, де жили і працювали вчені і винахідники з різних грецьких держав. Виник у III ст. до н.е., а в III ст. н.е. був зруйнований.

Музи — грецькі богині мистецтв. За грецькою міфологією, було їх дев'ять і жили вони на горі Парнасі та у священному гаї Геліконі (на північ від Коринфської затоки).

Н

Набат — 1) у Стародавній Русі — мідний військовий барабан величезних розмірів, який перевозили чотирма кіньми; 2) сигнал тривоги для зібрання людей, який подавався зазвичай ударами в дзвін («бити у набат»).

Народні звичаї та обряди. Народний звичай — традиційний порядок визначення подій, свят, який пов'язаний з виконанням певних дій та використанням відповідних атрибутів та предметів. Народний обряд — це сукупність установлених звичаєм дій, пов'язаних з побутовими традиціями або з виконанням релігійних настанов; церемонія культових та звичаєвих обрядів.

Народність — одна з форм етнічної спільності людей, яка є наступною після родоплемінної спільності й передує нації. Народності властиві в нерозвиненому вигляді майже всі ознаки нації: відносна спільність мови як засобу спілкування і взаємного розуміння людей, етнічне самоусвідомлення і самоназва. Проте відносно слабка економічна спільність, зумовлена слабким мало-розвинутим суспільним поділом праці, причиняє недостатній розвиток інших факторів, що зв'язують народність в єдине ціле на ранніх етапах її формування.

Народна драма — поширені у XVIII-XX ст. самодіяльні вистави, драматичне дійство яких основане на фольклорі. Своєрідною формою народної драми є українське весілля.

Натхнення — особливий стан людини, який характеризується піднесенням її духовних сил, активізацією всіх психічних процесів. Натхнення є однією з головних передумов процесу творчості. В стані натхнення людині притаманні особлива ясність свідомості, велика інтенсивність мислення і фантазії, вплив почуттів і виняткова зосередженість уваги на об'єкті творчості, емоційне піднесення. Фізіологічною основою натхнення є домінанта — сильне збудження певної частини кори головного мозку при загальмованості інших ділянок.

Натуралізм (франц. *naturalisme* від лат., "naturalis" — природний, натуральний; "natura" — природа) — напрям і метод у західноєвропейській літературі та мистецтві, що склалися в останню третину XIX ст. Прихильники натуралізму ставили за мету досягнення наукової точності в зображенні людини й навколишнього середовища. Різні характери людей та соціальні явища, що відбуваються, вони пояснювали тільки біологічними законами. Натуралізм в образотворчому мистецтві копіює лише зовнішню оболонку явищ та предметів реального світу, прагне до безпристрасного, фотографічно точного і об'єктивного відтворення дійсності та людських стосунків.

Натюрморт — живописне зображення предметів домашнього посуду, плодів, квітів, забитої дичини тощо.

Націоналізм — політичний принцип, згідно з яким політична і національна спільнота мають збігатися. Інакше кажучи, нація повинна мати власну державу. Це головний зміст націоналізму як політичного принципу. спільними інтересами, назвою і національною культурою (як синтезом кількох етнічних культур), волею бути єдиним цілим, усвідомленням спільності (а подекуди і самотності) минулого, сучасного і особливо майбутнього.

Національна культура - це синтез культур різних класів, соціальних верств і груп відповідного суспільства.

Національна свідомість та самосвідомість особистості — це усвідомлення себе часткою певної національної (етнічної) спільноти та оцінка себе як носія національних (етнічних) цінностей, що склалися у процесі тривалого історичного розвитку національної спільноти, її самореалізації як суб'єкта соціальної дійсності.

Неоліт — новий кам'яний вік, заключний період кам'яної доби. У цілому неоліт датується періодом від VI до II тис. до н.е., хоча у деяких

районах — на Близькому та Середньому Сході, в Індії та Китаї — неоліт тривав лише до початку IV тис. до н.е.

Нігілізм — у широкому розумінні слова, заперечення загально прийнятих цінностей і норм, які вкоренилися в суспільному житті.

Нірвана — центральне поняття джайнізму і буддизму, яке означає вищий стан, мету людських прагнень.

Нонконформізм — демонстративне неприйняття загальнопоширених нормативів, правил, догм.

О

Обскурантизм — вкрай вороже ставлення до освіти і прогресу, реакційність, мракобісся.

Одіозний — дуже неприємний, небажаний, такий, що викликає негативне ставлення.

Ойкумена — заселена людьми Земля.

Оранта — один із іконографічних образів Богоматері, який склався у середні віки. Богородицю зображали на повний зріст з піднесеними руками й повернутими від себе долонями. Оранта дістала поширення в іконографії й живопису Візантії та Давньої Русі в IX - XIII століттях.

Ордалії — «божий суд» — рід випробування, за допомогою якого нібито встановлювали судову істину. Спочатку поняття зв'язувалося з уявленням про всезнаюче божество, яке може захистити невинного та звинуватити винного. Найпоширеніші форми «божого суду» — випробування водою, мечем, вогнем, розпеченим залізом.

Офорт — вид гравюри; малюнок вишкрябується гравірувальною голкою у шарі лаку, що покриває поверхню металевої пластини, після чого прошкрябані місця протравлюються кислотою. Зображення відбивається з пластини, витравлені місця якої заповнені фарбою.

П

Палеоліт — давній кам'яний вік, перша, раніша епоха кам'яної доби. Датується від виникнення людини до 10 тис. років тому.

Пастораль — твір (головним чином драматичний), що ідилічно зображує життя простих людей (первісне — пастухів).

Піктографія — один з перших видів писемності – зображення предметів, явищ і подій за допомогою умовних знаків, малюнків.

Проміскуїтет (від лат., „promiscuus” — змішаний, спільний) — термін для позначення нічим не обмежених статевих відносин; невпорядковані шлюбні відносини між чоловіками і жінками.

Папірус — багаторічна трав'яниста рослина родини осокових. Батьківщина папірусу — тропічна Африка; у стародавніх єгиптян — сувій із склеєних стрічок, вирізаних із стеблин папірусу, попередник паперу; стародавній рукопис, написаний на матеріалі з папірусу. Крім того, з папірусу виготовляли одяг, циновки тощо.

Пантеїзм — філософсько-релігійне вчення, за яким бог отожднюється з природою.

Панегірик — святкова, урочиста промова: недоречне звеличення, надмірне, нещире вихваляння кого-небудь, чого-небудь.

Парфенон — храм богині Афіни в афінському Акрополі, збудований архітекторами Іктіном і Каллікратом у 447-438 рр. до н.е. У візантійський період перетворений на християнський храм, під час турецької окупації — у пороховий склад; зруйнований у 1687 р. внаслідок вибуху пороху.

Пергамент — спеціально оброблена шкіра молодих тварин, що до винайдення паперу використовувалася як матеріал для письма, документ, написаний на такому матеріалі.

Педагог — раб, частіше за все грек, якого батьки-римляни зобов'язали спостерігати за їхніми дітьми в школі.

Періпетр — чотиригранна споруда, яка оточена колонами.

Перун — головний бог у язичників, володар блискавок і грому, покровитель воїнів у X ст.

Петрогліфи — стародавні зображення на скелях, каменях, стінах печер тварин, птахів, людей, знаків.

Північне Відродження — на відміну від італійського Ренесансу для Північного Відродження (Нідерланди, Німеччина, Франція) була характерна велика прихильність до середньовічного менталітету, інтерес до індивідуалізованого образу людини, бездуховних проявів особи.

Префект — заступник ректора в колегії, академії.

Політеїзм — віра в багатьох богів.

Плінфа — широка і тонка випалена цегла великого формату, яку застосовували в будівництві у Візантії та у X-XIII ст. у Київській Русі.

Плюралізм — ідейно-регулятивний принцип суспільно-політичного та соціального розвитку, що базується на існуванні декількох (чи багатьох) незалежних начал політичних знань та розуміння буття: система влади, що ґрунтується на взаємодії і протилежності дій політичних партій і громадсько-політичних організацій. Плюралізм

Поліс — античне місто-держава, до якого входили власне місто і прилегла до нього територія.

Понтифік — жрець, у віданні якого був нагляд за всіма громадськими богослужбами, складанням літописів і календаря. Колегію понтифіків очолював великий понтифік (понтифікс максимум).

Поетика — розділ теорії літератури, в якому вивчаються форма, структура і творчі прийоми поетичних творів.

Полеміка — аргументована суперечка при обговоренні або з'ясуванні чого-небудь. Полемічна література — церковно-теологічна і публіцистична література XVI - XVII ст. в Україні та Білорусі, яка спрямовувалася проти спроб інших конфесій поширити свій вплив на православне населення. Була важливою зброєю у боротьбі за соціальне і національне визволення народу, яскравим явищем української культури.

Портик — крита галерея з колонами (колонада), що прилягає до будинку (біля входу чи збоку). В Римі портики з'явилися тільки в II ст. до н. е.

Пропілеї (від грецьк. "propylaion" — парадний вхід) — у давньогрецькій архітектурі — парадний вхід, монументальні ворота, проїзд, оформлені симетрично розміщеними портиками з пілонами та колонадами.

Поп-арт (англ. pop art, скорочене від "popular art" — популярне, загальнодоступне мистецтво, яке справляє шокуючий вплив) — течія в авангардистському мистецтві (форма модернізму) кінця 1950-1960 рр., яка пропонує використання предметів масового споживання як творів мистецтва і в якій образотворча творчість представлена композиціями з реальних предметів. Складовими частинами твору поп-арту можуть виступати манекени, частини машин, опудала, афіші, недокурки.

Поп-музика — поняття, яке охоплює різноманітні стилі та жанри, переважно розважальної естрадної музики. На Заході з 1950 р. під цим терміном прийнято розуміти музичні стилі, які постійно змінюються і засновані на використанні електрогітар та інших музичних інструментів, що посилюють звук.

Постімпресіонізм (від лат., "post" — після та імпресіонізм) — умовна загальна назва одного з основних напрямів європейського живопису кінця XIX — початку XX ст. Для постімпресіонізму характерний взаємовплив різних течій та індивідуальних творчих систем.

Постмодернізм (від лат. "post" — після і модернізм) — один із сучасних напрямів в архітектурі та мистецтві, що протиставив себе модернізмові й претендує на його заміну. Проголосивши ідею "повернення мистецтва в рамки мистецтва", постмодернізм орієнтується на буденні смаки, погляди й настрої масової свідомості.

Право ставропігії — звільнення братств з-під влади місцевих єпископів, яке проводили в Україні в XVI-XVII ст. константинопольський та інші східні патріархи, що брали братства під свою опіку.

Протомісто (від грецьк. "proto" — перший, первісний) — зародок міста.

"Просвіти" — самодіяльні національно-культурні, економічні та освітні українські товариства, які існували як у Східній, так і в Західній Україні у 1868-1939 рр.

Пролеткульт — культурно-просвітницька і літературно-художня організація, яка виникла напередодні жовтня 1917 р. і припинила існування у 1932 р.

Р

Реалізм (від лат. "realis" — предметний, дійсний) — об'єктивне, правдиве, найповніше відображення, відтворення дійсності в літературі та мистецтві різними засобами з урахуванням специфіки різних видів художньої творчості.

Реформація — широкий суспільний рух у Західній та центральній Європі XVI ст., форма боротьби проти католицької церкви. Почалась у Німеччині, поклала початок протестантизму.

Різи — стародавнє слов'янське письмо, яке, за свідченнями письмових джерел, існувало ще в дохристиянську епоху.

Ритуал — особлива програма поведінки, в якій актуалізується зв'язок колективу з минулими нормами життя предків.

«Розстріляне відродження» — процес винищення радянськими каральними органами української творчої інтелігенції в 30-ті роки.

Рококо (франц. «rococo») — стиль, що набув розвитку в європейських пластичних мистецтвах першої половини XVIII ст. Рококо виник у Франції. Для цього стилю характерна декоративність, химерність та фантастичність орнаментальних мотивів, вигадливість форм. Відрізняється примхливо-вишуканим оздобленням інтер'єрів приміщень, манірністю образів. Напрямок рококо відрізняється від

стилю бароко в основному дрібнішими та складнішими формами, вигнутими й переплетеними лініями.

Романтизм (франц. *romantisme*) — художній метод, що склався наприкінці XVIII — на початку XIX ст. й поширився як напрям (течія) в літературі й мистецтві Європи та США. Романтики виступали проти раціоналістичних догм класицизму, ставили на перший план духовне життя людини. Вони зображали незвичайні явища та обставини, особливих героїв із сильним характером і пристрастями.

Романський стиль — художній стиль середньовічної Європи, який охоплював у своєму розвитку X—XII ст. Термін запроваджений за аналогією "романські мови" і вказує на спадкоємність від Риму.

"Руська правда" — перше писемне зведення законів Київської Русі XI-XII ст.

"Руська бесіда" — українські культурно-просвітницькі товариства на західних землях, які мали на меті поширення серед українських селян просвіти рідною мовою, досягнень культури й науки. Вперше виникли у Львові (1861-1862 рр.) згодом у Чернівцях (1869 р.)

С

Санскрит (буквально — очищений, оброблений) — одна з головних давньоіндійських мов. Відрізнялася суворо нормалізованою та уніфікованою граматиною. Вчений брахман (жрець) Паніні, який жив у V-IV ст. до н.е., створив першу в Індії нормативну граматику санскриту. Санскритом написані визначні літературні та релігійні пам'ятки: "Веди" і епос "Махабхарата".

Сага — давньоскандинавське і давньоірландське епічне - сказання про легендарних героїв у прозових творах з віршованими вставками; взагалі сказання, перекази.

Сварог – Прабог, владика світу: бог світла і небесного вогню.

Світова культура — це синтез кращих досягнень усіх національних культур різних народів, які населяють Землю.

Семіти — група народів, батьківщиною яких, напевно, був теперішній Арабський півострів. Семітська культура — одна з найдавніших розвинених культур людства, а семітське письмо (фінікійське) лягло в основу грецького алфавіту, з якого розвинулись латинський алфавіт і кирилиця (слов'янська азбука).

Серенада — у середньовічній поезії трубадурів — вітальна пісня (в Італії та Іспанії виконувалася на честь коханої під її вікнами); вид ліричного музичного твору.

Синкретизм — (від грецьк. — з'єднання) нерозділеність, властива нерозвинутому стану якогось явища (напр., мистецтва на стадії первісної культури, коли музика, спів, поезія, танець ще не були відділені один від одного).

Симпозіум — у давніх греків і римлян — бенкет з музикою, розвагами й бесідами: нарада з наукової проблеми, як правило, міжнародна.

Скань (від давньорус. "скать" — сукати, звивати) — художні вироби з тонкого золотого, срібного або мідного дроту.

Скрипторій (лат., scriptorius — письмовий) — майстерня, в якій працювали переписувачі рукописних книг. Скрипторії були при монастирях у країнах Західної Європи (VI-XII ст.).

Скоморохи — мандруючі актори, співці, музиканти. Іноді виступали і як акробати і дресирувальники.

"Слова" — твори церковно-повчального характеру часів Київської Русі. Сюжетом для їх написання могла служити історична подія, злободенна суспільна проблема, постановка моральної теми.

Станкове мистецтво — термін, яким визначають твори образотворчого мистецтва, що мають самостійний характер: у живописі — картина, в скульптурі — статуя, погруддя. У добу Київської Русі — це ікони.

Стило́с (по-давньоруськи — писало) — спеціальний інструмент, за допомогою якого на берестяних грамотах видавлювали тексти.

Стоїк — прихильник напряму стоїцизму в античній філософії, що вимагав від людини повної безроздільної влади над своїми пристрастями і підкорення пануючій у світі необхідності.

Схоластика (від грецьк. "scolasticos" — учений, шкільний) — загальна назва середньовічної філософії, яка викладалася в тодішніх університетах. Термін став символом догматизму і беззмістовності, формального знання. Головним її центром був Паризький університет.

Сюрреалі́зм (від франц. "surrealisme" — надреалізм) — авангардистський напрямок в художній культурі XX ст., який проголосив зображення сфери несвідомого головною метою мистецтва.

Т

Табу - у первісних народів заборона певних слів, дій, предметів, порушення якої нібито неминуче спричиняє тяжке покарання, щось заборонене, чого не можна торкатися.

Теологія — богослов'я, сукупність релігійних доктрин, наука про бога й догмати релігії.

Теракота — суміш з глини і піску, яка застосовувалася для виготовлення черепиці та невеликих керамічних статуеток.

Тотем — тварина, рослина, інколи неживий предмет або явище природи, які були об'єктом поклоніння роду або племені та їхнім охорономцем; герб племені із зображенням тотема.

Тотемізм — віра в існування прабатька окремого роду, людини — певної тварини, рослини; культ тварин і рослин.

Тога — верхній одяг давніх римлян у вигляді плаща без рукавів.

Толерантність — терпиме ставлення до інших, чужих думок, вірувань, політичних уподобань та позицій.

Требище — жертовник, місце принесення язичниками жертви богу.

Тріумф — у стародавньому Римі урочистий в'їзд у столицю полководця-переможця, блискучий успіх, перемога, торжество.

Тривіум — три предмети, що їх вивчали у школах Середньовіччя: граматики, риторика, діалектика.

Трубадури — в середньовічній культурі провансальські мандрівні поети-співці XI-XIII ст., творчість яких була тісно пов'язана з рицарською культурою, з оспівуванням подвигів і їх кохання, земних радощів; ті, що прославляють когось або щось.

Трувери — французькі середньовічні придворні співці-поети (XII-XIII ст.), часто автори слів та музики. Також писали повісті, романи, драми, ліричні вірші. Творчість труверів склалася під впливом поезії — трубадурів, була близька народу, визначалась близькістю до фольклору.

Туніка — у Стародавньому Римі довгий чоловічий і жіночий одяг типу сорочки з короткими рукавами або без них, переважно білого кольору, який носили під тогою; костюм, то нагадує за своїм кроєм такий одяг.

У

Увей — недіяння. Основний спосіб досягнення Дао. Недіяння означає невтручання у природні процеси, принцип ненанесення шкоди природі; це дія, погоджена із законами світобудови.

Ужиткове мистецтво — металеві та ювелірні вироби.

Університет - вищий навчально-науковий заклад, що об'єднує у своєму складі кілька факультетів, готує спеціалістів з багатьох галузей знань та є значним осередком науково-дослідної роботи.

Упанішади (санскр. — таємне знання) — пам'ятники давньоіндійської літератури, зібрання 108 філософських творів, релігійно-філософські коментарі до Вед, що утворюють заключну частину ведичної літератури — веданту ("кінець Вед"). Упанішади є основою всіх ортодоксальних (які приймають авторитет Вед) релігійно-філософських систем Індії.

Устав — каліграфічне письмо великими літерами.

Утопія — зображення ідеального суспільного устрою, позбавлене наукового обґрунтування; нереальний, нездійснений практично план соціальних перетворень; місце, якого немає, вигадка.

Ф

Фарс — вид середньовічного народного театру комедійно-сатиричного характеру.

Фанза — традиційне китайське житло.

Фесрія — п'єса з фантастичним казковим сюжетом, яка заснована на ефектах магії, чуда, яскравої видовищності, включає видуманих персонажів, що володіють надприродною силою (фея, демон, сили природи, міфологічна істота та ін.); чарівне, казкове видовище.

Фетиш — неживий предмет, який, за уявленнями віруючих, наділений надзвичайною, чудодійною силою і служить об'єктом обожнення; об'єкт сліпого поклоніння; річ або людина, перед якою сліпо схиляються.

Фетишизм (від франц. „fetiche” — ідол, талісман) — віра в надприродні властивості матеріальних предметів як природних, так і зроблених людиною.

Фенікс — у міфології стародавніх народів (єгиптян, фінікійців) — чарівний, казковий птах, який, проживши кілька сот років, спалював себе, а потім знову воскресав, поставав з попелу молодим і оновленим; символ вічного оновлення, відродження, невмирущості, безсмертя.

Фреска (від італ. "fresco" — свіжий, сирий) — художнє зображення, що зроблене водяними фарбами на вогкій шпукатурці.

Футуризм (від лат., "futurum" — майбутнє) — загальна назва авангардистських художніх течій 1910-х — початку 20-х років у деяких європейських країнах (Італії, Росії та ін.). Футуристи, висувають ідеї створення "мистецтва майбутнього", заперечували художні традиції. Вони прагнули насаджувати ідеї урбанізму, фантастики, знаків і символів.

Х

Художня культура — це культура виробництва мистецтва, культура його розповсюдження, пропаганди, культура його сприймання, розуміння, насолоди мистецтвом, нарешті, культура естетичного виховання.

Хуторянство — течія в художньому мисленні України XIX-XX ст., у центрі якої — захист гідності "маленької людини" та критика урбаністичної цивілізації, співзвучні "бідермейєру" XIX ст. у Німеччині та "екологічним" рухам XX ст.

Ц

Цивілізація — будь-яка форма існування живих істот, наділених розумом: історичні типи культур, локалізованих у часі та просторі; рівень суспільного розвитку і матеріальної культури, досягнутий даним суспільством.

Ч

Чернь — темно-сірі або чорні зображення на срібних і золотих виробах, один з видів ужиткового мистецтва.

Ш

Шкільна драма — вистави, що ставилися у XVII-XVIII ст. учнями Києво-Могилянської колегії, а потім академії та братських шкіл за творами переважно викладачів цих закладів. У них використовувалися релігійні, біблійні та історичні сюжети дидактичного характеру.

Я

Яблуко розбрату — яблуко, яке мала одержати з рук давньогрецького героя Паріса найгарніша з трьох богинь — Гера, Афіна чи Афродіта за відомим давньогрецьким міфом. Цей вислів став крилатим і означає якусь річ, що викликає суперечки між

людьми. Присудження Парісом яблука Афродіті призвело до Троянської війни.

Язичництво — система первісних дохристиянських релігійних вірувань, поглядів і обрядів. У східних слов'ян набуло форми обоження сил природи, тварин та рослин, а також людиноподібних істот: русалок, берегинь, рожениць.

ЛІТЕРАТУРА

- 1 Абрамович С.Д., Чікарькова М.Ю. Світова та українська культура. - Львів: Світ, 2004.
- 2 Бокань В.А., Польовий Л.П. Історія культури України: Навч. посіб. - К.: МАУП, 2001.
- 3 Бокань В.А. Культурологія: Навч. посіб. - К.: МАУП, 2000.
- 4 Викторов В.В. Культурология: Учебное пособие. - М.: Издательство «Экзамен», 2002.
- 5 Греченко В.А., Чорний І.В., Кушнерук В.А., Режко В.А. Історія світової та української культури: Підруч. для вищ. закл. освіти. - К.: Літера, 2002.
- 6 Дещинський Л.Є., Денісов Я.Я. Українська та зарубіжна культура: Навч. посіб. - К.: „Бескид Біт”, 2005.
- 7 Закович М.М., Зязюн І.А., Семашко О.М. та ін. Українська та зарубіжна культура: Навч. посіб. - К.: Т-во "Знання", КОО, 2000.
- 8 Історія української культури / За загал, ред. І.Крип'якевича. - К.: Либідь, 1994.
- 9 Історія української культури у 5-ти томах. - К.: Наукова думка, 2001 - 2003.
- 10 Крижанівський О.П. Історія Стародавнього Сходу: Підручник. - К.: Либідь, 2000.
- 11 Матвеева Л.Л. Культурологія. Курс лекцій. – К.: ОРАНТА, 2004.
- 12 Левчук Л.Т. та ін. Історія світової культури. - К.: Либідь, 2000.
- 13 Лекції з історії світової та вітчизняної культури / за ред. А.Яртіся. – Львів: Світ, 2005.
- 14 Лосев І.В. Історія і теорія світової культури. - К.: Либідь, 1995.
- 15 Мистецтво Київської Русі / Упор. Ю.С. Асеев. -К., 1989.
- 16 Подольська Є.А., Лихвар В.Д. Культурологія: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2003.
- 17 Полікарпов В.С. Лекції з історії світової культури. - К.: Знання, 2000.
- 18 Поликарпов В.С. Лекции по культурологии. - М., 1993.
- 19 Українська культура: історія і сучасність: Навч. посібник /За ред. Черепанової С.О. -Львів: Світ, 1994.
- 20 Чорненський Я.Я. Культурологія. Теорія. Практика. Самостійна робота. – К.: Центр навчальної літератури, 2004.